

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2020-2-78-98>

УДК 811.222.1'37

Стельмах М.Ю.

Львівський національний університет імені Івана Франка

СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ З КОМПОНЕНТОМ «ВОДА» У ПЕРСЬКІЙ МОВІ

Анотація. Статтю присвячено вивченню символічної наповненості концепту вода. У перській мові об'єктивована велика кількість фразеологізмів зі словом вода, яка становила і становить для іранців велику цінність у зв'язку з географічним розміщенням народу. Виразний семантичний зміст аналізованих фразеологічних одиниць становлять уявлення про воду як стихію, яка тісно пов'язана з соціальним та родинним життям. За структурними особливостями лексема вода може бути як об'єктом дії, так і суб'єктом, що зумовлено давніми анімистичними й антропоморфічними уявленнями. Підтвердженням особливого місця, що займає вода в свідомості перського етносу, є широкий семантичний діапазон лексеми вода, де позитивним значенням «удача», «честь», «багатство», «спокій», «наполегливість», протиставляється контекстуальне негативне значення «марність», «пихатість», «мінливість», «гниль».

Ключові слова: фразеологічні одиниці, символізм, вода, семантика, культура.

Stelmakh Marta

Ivan Franko National University of L'viv

SEMANTIC FEATURES OF PHRASEOLOGISTS WITH THE WATER COMPONENT IN THE PERSIAN LANGUAGE

Summary. Article deals with the symbolic content of the concept of water. The purpose of this article is to determine the semantic features of phraseological units with the آب 'water' component (based on Persian language phraseological material). About 120 phraseologisms with the آب component, taken from the Persian phraseology dictionary, became the material of the study. The concepts of natural elements belong to the central phenomena of any national picture of the world. Water is one of the fundamental elements of the universe. Phraseologisms with the lexical component of water belong to the ancient paremological foundation, but they are widespread in our time. The symbolism of water has a profound dimension: on the one hand, it carries the purification function, is the source of life, on the other – remains unmanageable. In Persian, a large number of phrasemes are objectified with the word water, which has a great value to Iranians due to the geographical location of the people. The expressive semantic content of the analyzed phraseological units is the concept of water as an element that is closely linked to social and family life. According to the structural features of the phrasemes, water can be both an object of action and a subject, which is caused by ancient animistic and anthropomorphic ideas. Water has a special place in Persian culture. It is confirmed by wide semantic range of the phraseological unit with water, where the positive meaning of "luck", "honor", "wealth", "peace", "perseverance" contrasts with the contextual negative meaning of "futility", "Arrogance", "variability", "rot". Water, like fire, purifies from dirt – both corporeal and spiritual. Turbid water, stagnant water are associated with the negative: with impure business, infidelity, chaos, lawlessness in public life and gives this phrase an additional meaning of ambiguity, anxiety, the unknown. Water is a symbol of eternity and at the same time the flow of time. Water is the mediator between the white world and the world of the dead. Water is also a symbol of harmony, peace and joy, stormy water is destruction and chaos, a symbol of the transience of time. Also it describes negative future of human.

Keywords: phraseological units, symbolism, water, semantics, culture.

Постановка проблеми. Важливою особливістю сучасних лінгвістичних досліджень є вивчення національно-культурного аспекту мови, оскільки мова є дзеркалом культури, одним із її найбільш самобутніх етнічних компонентів. Особливо актуальним є дослідження принципів становлення світогляду, з метою обґрунтування наукових витоків лексичної і семантичної структур слів-символів, зокрема архетипних символів світотворення, одним з яких є символ вода, який становить цілий концепт.

Концепти природних стихій належать до центральних феноменів будь-якої національної картини світу. Вода – одна з фундаментальних стихій світобудови. У міфології вона є першоосновою, початковим станом всього суцього, еквівалентом первісного хаосу, середовищем, агентом і принципом загального зачаття і породження. Вода є одночасно об'єктом світотворення й бере безпосередню участь у світотворенні як суб'єкт творіння [1, с. 240].

Тому, зважаючи на зростання у сучасному мовознавстві інтересу до виявлення національно-культурної специфіки мови шляхом розгляду її фразеологізмів, вивчення фразеологізмів з компонентом «вода» є важливим для розуміння іранської культури.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Вербалізацію природних стихій, зокрема, води досліджували багато мовознавців. Так, наприклад, Ю.С. Степанов, розглядаючи концепт як «згусток культури у свідомості людини; те, у вигляді чого культура входить в ментальний світ людини» [2, с. 43], аналізує концепт вода в етимологічному ключі, вода жива: мертва [2, с. 269–284]. Г. Башляр, указуючи на значну кількість різних характеристик води, виводить з них вторинну символічну семантику, що розширює і збагачує основне значення цього символу. «Ці вторинні значення становлять не стільки набір чітко окреслених символів, скільки сво-

ерідну мову, що дає вияв трансмутаціям цього елемента, який вічно тече». Символізм води є виявом життєвого потенціалу душі, боротьби в глибинах психіки, у пошуках шляху формулювання яскравого повідомлення, зрозумілого для свідомості. Унаслідок цього природно виокремилися парадигми добро–зло, життя–смерть, у межах яких і розвивалася семантика архетипу вода [3].

Метою цієї статті є визначення семантичних особливостей фразеологічних одиниць із компонентом آب 'вода' (на матеріалі фразеологічних словників перської мови). Матеріалом дослідження стали близько 120 фразеологізмів з компонентом آب, взяті з фразеологічного словника перської мови [4].

Виклад основного матеріалу. Фразеологічні одиниці – явище самобутнє і специфічне. Вони не стільки описують навколишній світ, скільки інтерпретують його, виражаючи суб'єктивне, емоційне ставлення носія мови до дійсності. Окрім того, між фразеологізмами і свідомістю народу, а також його культурою та історією існує особливий, надзвичайно міцний зв'язок. В. Ужченко розглядає фразеологізми як «специфічні мовні формули, картини світу із закодованою інформацією про минуле, наших предків, їхній спосіб сприйняття світу та оцінки всього суцього; вони акумулюють культурний потенціал народу, тільки йому притаманним способом маніфестують дух і неповторність ментальності нації» [5, с. 269–284].

Фразеологізми з лексичним компонентом вода належать до давнього пареміологічного фонду, але є широковживаними й у наші часи, про що свідчить широта семантичного діапазону лексеми вода. Символіка води має глибинний вимір: з однієї сторони, вона несе в собі очищувальну функцію, є джерелом життям, з іншим – залишається непідвладною стихією. Іран – мусульманська країна і уявлення іранського лінгвосоціуму про воду як про речовину невідомого, загадкового походження трансформується у чітке вірування у божественне походження. Вода дощів, річок і фонтанів часто згадується на сторінках Корану, символізуючи щедрість Аллаха. Іслам наділяє воду новими, священними якостями: першоелемент, дар Аллаха, винагорода, символ чистоти, насолода, кара.

Виокремимо риси, притаманні цій стихії.

1. Вода символізує усесвітній збіг можливостей, що передує всім формам і всьому творенню. Занурення у воду означає повернення до преформального стану, який має смисловий відтінок, з одного боку, смерті та знищення, а з іншого – відродження й відновлення, оскільки занурення зміцнює життєву силу. Так, про наближення смерті говорять:

آبش در کرت آخر است [Āb-eš dar kart āxar ast] *Його життя наближається до заходу сонця (досл. Його вода зрешу останню частину землі).*

Вода також символізує невідворотність долі, неможливість змінити приречене: آب از سرش گذشته [Āb az sar-aš gozašte] *Його справа безнадійна, тут вже нічим не допоможеш (букв. Вода піднялась вище голови).*

2. Вода – необхідний елемент для підтримки життєдіяльності. Вона – носій життя, життєдайна есенція. Безперечно, в перській мові також

сформувалася традиція входження води як символу життя до складу ФО.

Вода перш за все символізує найнеобхідніше в житті:

آب باریکی داشت [Āb bariki dašan] означає *Не потребувати, мати невеликий дохід (досл. Мати небагато води в своєму арику).* Приклад:

بیول دولت نداشت و پدرش بقدر بخور و نمیر برای او گذاشته هدایت، بن بست). ... شریف برای امرار معاش احتیاجی

... بود که باصطلاح تا آخر عمرش آب باریکی داشته باشد... (صا)

...*Шариф не потребував стипендії, батьку залишив йому невеликий спадок і, як говориться, він міг мати трохи води в своєму арику...*

В негативному значенні вода, будучи безсумнівним благом, символізує, що надлишок навіть життєво необхідного створює негативний ефект:

تو قدر آب چه دانی که بر لب جویی [To qadr-e āb če dāni ke bar lab-e ju-yi] *Чи цінуватимеш ти воду, коли живеш біля води?*

Добро перестає бути добром, стає рутинною, коли його забагато, втрачає свою ціну. Приказка спонукає до поміркованості, розміреності у всьому, використовуючи образ води як найбільш контрастний для передачі властивостей безперечною блага, поступово втрачаючого свою унікальність та цінність зі зростанням кількості цього блага.

3. Вода символізує життєвий успіх:

آب در جوی تو روان است [Āb dar jue tu ravan ast] *Удача, щастя, багатство приходять до тебе (букв. тече вода в твоєму каналі).*

Зазвичай, вода від колодязів і джерел розподіляється по багаточисельним арикам, нею користуються по черзі і в певні години. Коли одна з гілок від головного арика отримує воду, то інші арики пересихають. Арик – місцева назва постійного зрошувального каналу. Ариками також називають протоки, що відводять воду від ріки, канами, прориті на полях для поливу рослин, а іноді і старі канали. У перських фразеологізмах арик вживається не в прямому значенні вмістилища для чогось фізичного, наприклад води, а в значенні долі, майбутнього, яке може змінитися як в кращу сторону, так і гіршу.

В аксіологічній характеристиці води простежується її амбівалентність: з одного боку уявлять як вищу цінність, в тому числі і матеріальну, наприклад: آب چیزی را کشیدن [Āb-e čizi rā kešidan] *Отримати максимальну вигоду (Букв. витягувати воду з речей).* Приклад: فرهنگ امیرقلی امینی). در این معامله هر چه باید آبش را بکشند کشیده است *Він витягнув із цієї угоди все, що можна.*

З іншого боку, вода символізує даремно витрачені зусилля, марно проведений час:

آب با قربول ریمودان [Āb ba qarbol reymudan] *Займатися непотрібною справою, даремно витрачати час (букв. Просіювати воду крізь решето).* Вода в глечикі – даремні зусилля, безглузда справа.

تشنه لبان می گردیم یاردر خانه و ما گرد جهان می گردیم آب در کوزه و ما

Вода в глечикі, а ми потерпаєм від спраги; друг – в домі, а ми блукаємо по світі.

Мінливість життєвого успіху символізує мінливість води:

همه وقت آب در یک جو نمی رود [Ham-e vaqt āb dar yek ju nemiravad] *Не вічно вода буде текти в одному й тому ж арику (щастя, багатство не вічне).*

4. Вода символізує честь, чистоту. Людині, яка не дорожить своєю честю, докоряють:

اب رو آب جو نیست [Āb rā āb ju nist].

آبی که آبرو ببرد در گلو مریز [Ābi ke ābru beborad dar golu mariz] *Не пий води, яка забирає твою честь.*

از تشنگی بمیر و مریز آبروی خویش [az tešnegi bemir va mariz ābru-ye xiš] *Зі спраги помирай, та не втрачай свою честь.*

У даному фразеологізмі, автор якого Саїб Тебризі, чітко простежується, настільки вагомою для мовця є роль води. Відсутність її спричиняє спрагу – настільки велику, що людина може піти на угоду з власною честю, аби втамувати спрагу. Образ води втілює у собі спокусу, рушій до відчайдушних вчинків. Вода – це життя і водночас вона – зброя проти тебе самого.

5. Вода – символ сили, могутності, руху. У багатьох перських прислів'ях помічаємо, якою рушійною силою володіє вода. У розумному використанні вода – благо для людини, а в необдуманому – стихія, руйнівна сила, яка не підвладна людині:

آب راه خودش را باز می کند [Āb rah xodaš ro baz mikonad] *Вода сама собі відкриває дорогу.*

У фразеологізмах вода не тільки є об'єктом дії, але й суб'єктом дії, що зумовлено давніми анімістичними й антропоморфічними уявленнями. Вода може текти, ворухитись, впасти, піднятись. Ці дієслова надають воді динамічну ознаку, яка є властива їй як речовині.

آب رفته باز نمی گردد [Āb rafte baz nemigardad] *Вода, що витекла, назад не повернеться.*

Якщо вода виступає в позиції об'єкта дії, то вона зазвичай поєднується з дієслівними лексемами лити, пити, каламутити, товкти, пролити, приносити. Вираз напиться води має значення “досягти результату”, а вираз “дати напиться води” означає хороше ставлення однієї людини до іншої. Вода також символ єдності – крапля за краплею утворюється море.

Словосполучення скаламутити воду означає “порушити спокій”. У фразеологізмах пролита вода позначає те, що назавжди втрачене.

آب ریخته جمع نمی شود [Āb rikhte jam-e nemišavad] *Пролиту воду не збереш.*

З дієсловом текти та іншими дієсловами, що надіють їй динамічну ознаку, вода набуває значення річки, потоку, джерела, а також позначає

рух, зміну. Натомість вода, що стоїть – це застій, відсутність змін у житті:

آب که یکجا بماند می گندد [Āb ke yek ja bemand migandad] *Стояча вода загниває.*

Мутна вода, банна вода, стояча вода – асоціюється з негативом. Так називають нечисту справу, невірність, хаос, беззаконня у суспільному житті, яке надає цьому словосполученню додаткового значення неясності, неспокою, невідомого: آب را گل می کند تا ماهی بگیرد [Āb ro gol mikonad ta mahi begirad] *Каламутить воду, щоб самому ловити там рибу.*

6. Вода символізує радість, спокій, легкість:

مثل آب خوردن [Mesl-e āb khurdan] *Як воду випити (про щось легке).*

مثل آب روان است [Mesl-e āb rawan ast] *Ллється вільно, як вода.*

Це означає, що справу виконати буде дуже просто, так само як проста протічна вода, як просто її знайти. Вода біжить сама по собі, не потрібні жодних зусиль, щоб вона текла.

آب از آب تکان نمی خورد [Āb az āb tekan nemixurad] *Правлять спокій, мир і тиша.*

7. Вода символізує негативні риси характеру: آبی که از چشم رفت کی آید باز [Ābi ke az čašm raft ki āyad baz] *Пролита з очей вода не повертається (людина, яка втратила встид, не оволодіє ним знову).*

آب در چشم نداشتن [Āb dar čašm nadaštan] *Бути наглим.*

آب از دستش نمی چکد [Āb az dastaš nemičekad] *Він дуже скупий (букв. У нього з рук ні крапля води не впаде).*

آب صدای خود را نمی شنود [Āb sedai khud ro nemišenowad] *Отже, у перській мові об'єктивована велика кількість фразеологізмів зі словом вода, яка становила і становить для іранців велику цінність у зв'язку з географічним розміщенням народу. Виразний лексико-семантичний зміст аналізованих фразеологічних одиниць становлять уявлення про воду як стихію, яка тісно пов'язана з соціальним та родинним життям. Водю, як і вогнем, очищаються від бруду – і тілесного, й душевного. Саме з неї з'явилися за волею богів земля, сонце і все живе. Тому вода є символом вічності й заодно плинності часу. Вода є посередником між білим світом і світом померлих. Вода також є символом гармонії, бурхлива вода – розруха та хаос, символ швидкоплинності часу.*

Список літератури:

1. Аверинцев С.С. Вода / Мифы народов мира. Энциклопедия: в 2 т. Москва : Сов. энциклопедия, 1991. Т. 1. С. 240.
2. Керлот Х.Э. Словарь символов. Москва : REFLbook, 1994. 608 с.
3. Степанов Ю.С. Константы: Словарь русской культуры. Москва : Языки русской культуры, 1997. 824 с.
4. Голева Г.С. Фарси-русский фразеологический словарь. Грааль, 2000.
5. Ужченко В.Д. Фразеологія української мови : навч. посібник. Київ : Знання, 2007. 494 с.

References:

1. Averincev, S.S. (1991). Voda [Water] / Mify narodov mira [Myths of the peoples of the world]. Moscow: Sov. jenciklopedija. T. 1. 240 p.
2. Kerlot, H.Je. (1994). Slovar' simvolov [Dictionary of symbols]. Moskva: REFLbook, 608 p.
3. Stepanov, Ju.S. (1997). Konstany: Slovar' russkoj kul'tury [Constants: dictionary of Russian culture]. Moskva: Jazyki russkoj kul'tury. 824 p.
4. Goleva, G.S. (2000) Farsi-russkij frazeologičeskij slovar' [Farsi-Russian phraseological dictionary]. Moskva: Graal'.
5. Uzhchenko, V.D. (2007). Frazeolohiia ukrainkoj movy: navch. posibnyk [Phraseology of the Ukrainian language: textbook]. Kyiv: Znannia, 494 p.